

politike nasproti ostalim (meščanskim) strankam. S tem, da je delavsko gibanje nastopilo kot samostojen faktor tudi v boju za osamosvojitve slovenskega naroda — pa naj so bili konkretni pogledi JSDS pravilni ali nepravilni, je moglo vse, ki so bili nezadovoljni s politiko obeh meščanskih strank neposredno in posredno pritegniti na nova pota reševanja narodnega vprašanja, kar pa je bil predpogoj boja za socializem.¹⁷

OPOMBE

1. Dušan Kermavner, Slovenska politika v letih 1879 do 1895 (Opombe k V. knjigi Ivana Prijateljca), Ljubljana 1966, 559—802. — 2. Dušan Kermavner, Začetki slovenske socialne demokracije (1884—1894), Ljubljana 1963, 43. — 3. Hans Mommsen, Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im Habsburgischen Vielvöl-

kerstaat, I, Dunaj 1963. — Dušan Kermavner, Narodnostna delitev avstrijske socialne demokracije v luči zgodovinskih pogojev in boljševiske kritike, Naša sodobnost, 1956. — 4. Arbeiterwille, 1. september 1892, št. 17; po: D. Kermavner, Začetki, 389. — 5. D. Kermavner, Začetki, 399 do 400. — 6. D. Kermavner, Začetki, 412—434. — 7. Istorijski arhiv KPJ, Tom IV, Beograd 1950, 51. — 8. Delavec, 1. november 1895, št. 24. — 9. Delavec, ista številka. — 10. Delavec, 20. januar 1896, št. 3. — 11. Delavec, 10. februar 1896, št. 5. — 12. Delavec, 20. april 1896, št. 12. — 13. Zgodovinski arhiv KPJ, Tom V, Beograd 1951, 24—41. — 15. J. Šidak, M. Gross, I. Karaman, D. Šepić, Povijest hrvatskog naroda g. 1860—1914. Zagreb 1968, 203. — 16. Janko Pleterski, Elementi nacionalne in socialne revolucionarnosti v letih 1896—1918. Zbornik: Elementi revolucionarnosti v političnem življenju na Slovenskem, Ljubljana 1973, 41. — 17. Edvard Kardelj (Sperans), Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, III. izdaja, Ljubljana 1970, 378.

DELAVSKO VPRAŠANJE V LJUBLJANSKEM OBČINSKEM SVETU 1912—1914

MARJAN DRNOVŠEK

Na ljubljanskih občinskih volitvah aprila leta 1911 je bil izvoljen za občinskega svetnika Etbin Kristan, politik in pisatelj, eden vodilnih socialnodemokratskih voditeljev pri Slovencih tedanje dobe. To je bil prvi primer izvolitve predstavnika Jugoslovanske socialnodemokratske stranke v najvišje telo mesta Ljubljane v avstrijski dobi. Kljub politični osamljenosti med 23 zastopniki Narodno-napredna stranke (liberalne), ter 14 Slovenske ljudske stranke (klerikalne) in 7 predstavniki ljubljanskih Nemcev je aktivno sodeloval v občinskih debatah pri vseh vprašanjih glede delavstva in gledališke problematike, ki so se obravnavala v občinskem svetu do izbruha prve svetovne vojne.

Mestna občina je zaposlovala za opravljanje tekočih mestnih del — snaženje cest, ulic in pločnikov, škropljenje cest, pobiranje smeti, čiščenje javnih stranišč in drugo — tudi 90 do 100 delavcev na dan.¹ Podrejeni so bili mestnemu stavbnemu uradu. To je bil najnižji sloj delavstva, na katerega so gledali omalovažujoče, o čemer nam govori tudi poročilo mestnega stavbnega urada o razmerah med tem delavstvom, ko pravi: »Sčasoma bo

nastala le nujna potreba sedanji delavski material vsaj do 2/3 nadomestiti z boljšimi in čilejšimi, močnimi, katere bode vsekakor bolje plačati...²

V občinskem svetu se je pričela debata o življenju mestnih delavcev na pobudo Etbina Kristana leta 1912, ko je zahteval podatke o njihovem natančnem številu, delovnem času, zavarovanju v primeru bolezni in nezgod ter o višini mezde in možnosti njenega povečanja.³ Vprašanje je bilo postavljeno v zvezi z deputacijo mestnih delavcev, ki je zahtevala zvišanje mezd od ljubljanske občine kot njihovega delodajalca. Župan Ivan Tavčar je obljubil odgovor na prihodnji seji, vendar ga Kristan ni dobil.

Kristanovo akcijo je še isto leto nadaljeval klerikalni občinski svetnik Tomaž Novak, ki je dal občinskemu svetu predlog za uvedbo delovnega reda in zavarovanja za mestne delavce.⁴ Predlog je preučil finančni odsek in podal poročilo občinskemu svetu. Iz njega dobimo delno odgovore na Kristanova vprašanja o položaju mestnih delavcev.

V primeru bolezni so dobivali mestni delavci bolniščinno, kot jo je določal zakon o bolniškem zavarovanju delavcev iz leta 1888, tj. 60 % od mezde v maksimalnem iznosu v

trajanju do 20 tednov. Poročevalec je ugotavljal, da »... v ozira vrednih slučajih dobivajo bolniščinu tudi čez ta čas...«,⁵ kar naj bi postavljalo mestne delavce v boljši položaj v primerjavi z drugimi delavci v Ljubljani.

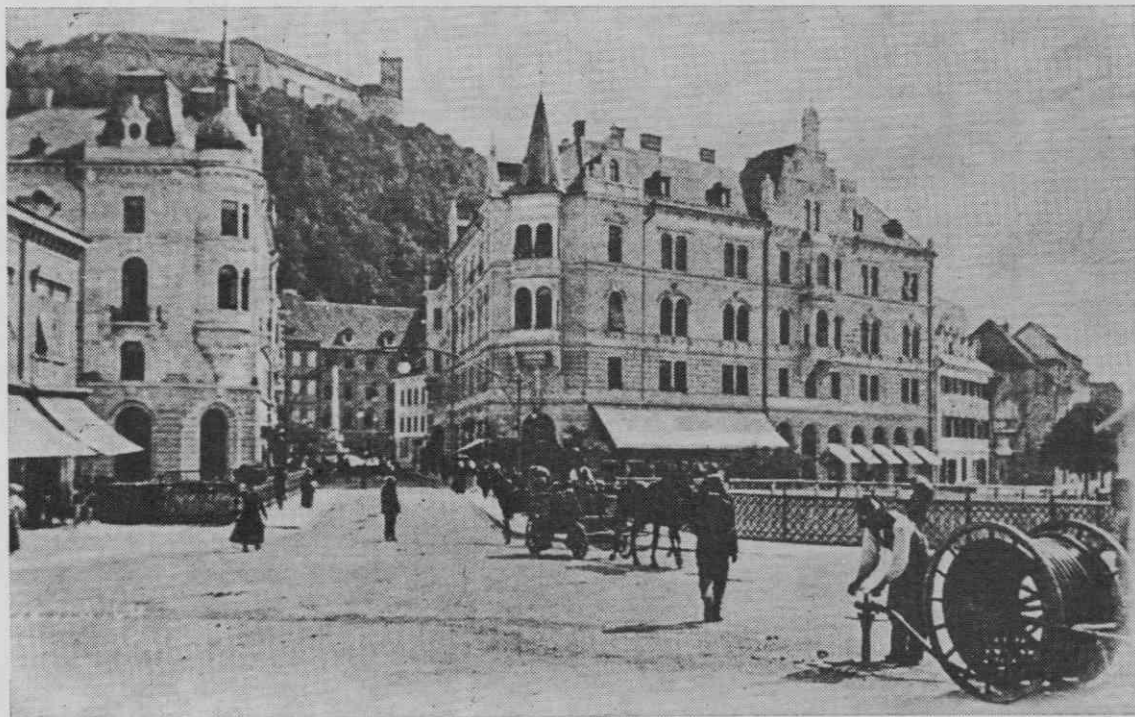
Tudi glede nezgod pri delu so bili vsi mestni delavci zavarovani, kar je določal zakon o nezgodnem zavarovanju iz leta 1887. Mesto jih je zavarovalo pri zavarovalnici zoper nezgode v Trstu, pri kateri so bili zavarovani tudi tovarniški delavci iz Kranjske in Primorske.⁶

Socialno zavarovanje delavcev za primere onemoglosti, starosti in smrti ni bilo splošno uvedeno v Avstriji, čeprav so obstajali načrti, v katerih uresničitev je poročevalec dvomil zaradi finančne neizvedljivosti, kar bi veljalo tudi za mestno občino.

Najaktualnejše je bilo vprašanje mezd mestnega delavstva, katerih povečanje je finančni odsek zavrnil z utemeljitvijo, da bi bilo to prehudo breme za občinsko blagajno. Mezde tega delavstva so le počasi naraščale — od 1.60 K na dan leta 1904, preko 2 K na dan leta 1907 do 2.40 K na dan leta 1911. Povprečne tržne cene v Ljubljani za nekatera živila v letu 1912 so bile: 1 kg svinine je stal 1.08 K, 1 kg govejega mesa III. vrste pa 1.60 K; za dnevno mezdo leta 1912 je mestni delavec lahko kupil 12 litrov mleka.⁷

V nujnost in koristnost uvedbe delovnega reda, ki bi določal odnose med mestnim delavstvom in občino, občinski svetniki niso dvomili in so predlagali, da ga izdelata mestni magistrat in ga predloži stavbnemu uradu v pretres. Že obrtni red iz leta 1859 je določal za obrate, ki so zaposlovali več kot 20 delavcev, da imajo službeni red oz. delovni red, ki je moral vsebovati predpise delovnega razmerja, tako glede delovnega časa, izplačevanja mezd, kaznovanja prekrškov in podobno. To je bilo predpisano za tovarniške obrate.⁸ Ljubljanski mestni delavci niso dobili delovnega reda v stari avstrijski dobi.

Kristanovo zanimanje ni veljalo samo mestnemu delavstvu, temveč je želel preko občinskega sveta vplivati tudi na izboljšanje socialnih razmer ostalega delavstva. V letu 1912 je mestna občina financirala gradnjo zbiralnih kanalov ob Ljubljani. Ob tej priložnosti je predlagal svetu resolucijo, v kateri je zahteval vpliv občine nad podjetnikom glede najemanja delavcev in uslužbencev, da se »... prepreči vsako nedostojno izkoriščanje delavcev in uslužbencev in tako preprečijo konflikti, ki bi utegnili v drugem slučaju nastati in ovirati izvrševanje del...«⁹ Nemški občinski svetnik Kamilo Pammer jo je sicer označil za »ljudomilo«, medtem ko je liberallec Ignacij Štembov ugotovil, da je šla »predaleč«. Resolucija je bila odklonjena, saj

Ljubljana okoli leta 1900 s škropilcem ulic (fototeka ZAL Ljubljana)

Delavci pri obnavljanju Gruberjevega kanala leta 1910 (fototeka ZAL, Ljubljana)

bi njena uresničitev pomenila poseganje občinske oblasti v odnos delodajalec — delojemalec. Iluzorno bi bilo pričakovati njeno sprejetje v občinskem svetu, v katerem so sedeli v glavnem tovarnarji, obrtniki, trgovci in posestniki. Kristanov interes za mezdne razmere delavstva, ki je bilo zaposleno pri gradnji zbiralnih kanalov, ni zamrl. Po njegovi interpelaciji v občinskem svetu leta 1913 o nujnosti preiskave mezdnih razmer tega delavstva je dobil županovo zagotovilo, da je najnižja mezda kar 3 K na dan.¹⁰

Na začetku leta 1914 je vladala v Ljubljani huda brezposelnost, ki ni imela samo oblike popolne izgube dela, temveč tudi daljšega dopusta ali skrajšanega delovnega časa.¹¹

Na seji ljubljanskega občinskega sveta 18. decembra 1913 je Etbin Kristan predlagal finančnemu odseku, da predvidi v mestnem proračunu za leto 1914 primerno vsoto za podpiranje delavstva v času brezposelnosti. Njegov predlog je bil sprejet z odobritvijo 5000 K za te namene kljub nasprotovanju liberalnega člana občinskega sveta Frana Novaka, ki ni zanikal dejstva v naraščanju brezposelnosti v Ljubljani, vendar je rešitev tega problema prelagal na državna in ne na občinska ramena. Kamilo Pammer je Kristanov predlog označil »... kot nekaako brezplačno zavarovanje brezposelnosti na troške občine...«.¹²

Tudi v državnih okvirih so obstajali načrti za podporo brezposelnim. Državnozborski poslanec Domes je predlagal novembra leta 1913

rešitev tega problema s tem, da država in občine pomagajo s prispevki delavskim organizacijam, v okviru katerih so delavci že zavarovani v primeru brezposelnosti — tj. gentski sistem.¹³ Država pomaga tistim delavcem, ki so včlanjeni v kakoli organizaciji, kateri plačujejo prispevek in s tem sami delno rešujejo problem pomoči ob izgubi dela. Konkretni predlog je dal proračunskemu odseku državnega zbora poslanec Glöckl, ko je predlagal vsoto 2.000.000 K za prvo polovico leta 1914 kot pomoč brezposelnim. Ta denar naj bi delila vlada po gentskem sistemu. Kljub nasprotovanjem je bil ta predlog sprejet.

Kristan je dobro poznal prizadevanja v državnem zboru in je sprožil to vprašanje tudi v ljubljanskem občinskem svetu. Vsoto 5000 K je odobril občinski svet; potreben pa je bil pravilnik, ki bi urejal delitev teh sredstev. Sestavil ga je Etbin Kristan in ga predložil personalnemu in pravnemu odseku v preučitev.¹⁴

Odsekov poročevalec Fran Novak je predložil tekst »Regulativa za občinsko podporo, določeno brezposelnim delavcem in delavkam v Ljubljani« občinskemu svetu na seji 10. februarja 1914.¹⁵

Po njem so imeli pravico do podpore vsi delavci, ki so živeli v Ljubljani vsaj leto dni do dneva, ko so izgubili delo in če so bili organizirani v strokovnem društvu oziroma v kakršnikoli delavski organizaciji. Po izgubi dela se je moral delavec takoj javiti posredovalnici za delo pri občini ali pri strokovnem društvu in sprejeti primerno delo, če mu je

bilo ponujeno. Posebej je poudarjeno, da »... nobenega nezaposlenega ni dovoljeno siliti, da bi sprejel kakšno delo, ki je prosto vsled stavke ali izpora...«¹⁶ V 4. členu so bili navedeni pogoji, pod katerimi se podpore niso izplačevale. Tisti delavci, ki niso hoteli sprejeti primernega dela, ki so dobivali bolniščinno ali pa so bili trajno nesposobni za delo, in tisti, ki so postali brezposelni zaradi stavke ali izpora — tj. kolektivne odpovedi dela, niso bili upravičeni do občinske podpore. Ker so imele tedanje občinske podpore značaj miloščine, je bilo v 7. členu zapisano: »Podpore brezposelnim ni smatrati za ubožnino; komur se izplača, ne izgubi zaradi tega nobene javne pravice.«¹⁷

Občinska podpora je smela biti po višini le polovica podpore, ki jo je delavec dobival od društva, tj. do 50 % vsote, ki jo je dajalo delavsko društvo iz lastnega fonda. Mestna občina jo je lahko izplačevala le v okviru odobrenega kredita 5000 K.

Pravilnik je urejal tudi način poslovanja med magistratom in prosilci, obliko kontrole spoštovanja njegovih zahtev in podobno.

Proti sprejetju so bili nemški občinski svetniki, katerih govornik Kamilo Pammer je celo izjavil, da se z njegovim sprejetjem »... tira delavstvo naravnost socialni demokraciji v naročje...«¹⁸ in prepušča delavskim organizacijam več denarja za mezdne boje. Kristan je zagovarjal pravilnik s trditvijo, da nima pomena samo za delavstvo, temveč tudi za delodajalce, saj za štrajkajoče ne dopušča podpiranja in tudi v primeru izpora ne, s čimer ostane mestna občina nevtralna, saj »... več ne zahtevamo od nje...«¹⁹

Z liberalnimi in klerikalnimi glasovi je bil sprejet Kristanov tekst pravilnika. Pri poročilih o delu občinskega sveta je bil objavljen tekst v več ljubljanskih časopisih, kar

pomeni, da so bili Ljubljancani dobro obveščeni o Kristanovih prizadevanjih v občinskem svetu.²⁰

Sprejetje pravilnika in tudi njegovo dejansko izvajanje v praksi pomeni organizirano, čeprav simbolično pomoč mesta brezposelnemu delavstvu ne oziraje se na politično pripadnost tega delavstva. Za Kristana pa pomeni uspešno zaključeno akcijo za izboljšanje delavskih socialnih razmer po poti mirnega boja preko meščanskih institucij, v našem primeru, preko ljubljanskega občinskega sveta. Kristanovo delo je bilo prekinjeno z njegovim odhodom v ZDA in izbruhom prve svetovne vojne.

OPOMBE

1. ZAL (Zgodovinski arhiv Ljubljana), Ljubljana, Reg. I., fasc. 1575, fol. 79 in sledeče. —
2. Ibidem. — 3. ZAL, Ljubljana, Cod. III/70, fol. 272 in sledeče. — 4. ZAL, Ljubljana, Cod. III/70, fol. 305 in sledeče. — 5. Ibidem. — 6. France Kresal, Nekateri načini reševanja delavskih socialnih vprašanj na Slovenskem do leta 1922; Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1973, št. 1—2. — 7. Izračun na podlagi tedenskih poročil o tržnih cenah živil v Ljubljani, ki jih hrani ZAL, Ljubljana, Reg. I., fasc. 1626. — 8. Vlado Valenčič, Arhivski viri za zgodovino starejše ljubljanske industrije; Publikacija Razstava starejše ljubljanske industrije, 1973, leto. — 9. ZAL, Ljubljana, Cod. III/70, fol. 289. — 10. ZAL, Ljubljana, Cod. III/71, fol. 127—132. — 11. Brezposelnost v Ljubljani, Slovenski narod, št. 25, 31. 1. 1914. — 12. ZAL, Ljubljana, Cod. III/71, fol. 377—378. — 13. Dva milijona za brezposelne, Zarja, št. 795, 30. 1. 1914. — 14. ZAL, Ljubljana, Cod. III/71, fol. 377—378. — 15. ZAL, Ljubljana, Cod. III/72, fol. 48, 59—62. — 16. Ibidem. — 17. Ibidem. — 18. Ibidem. — 19. Ibidem. — 20. Objavili v celoti s komentarjem: Slovenski narod, št. 33, 1914, leto; Zarja, št. 304, 1914, leto; Slovenec je objavil le krajše poročilo.

